ASIANTUNTIJALAUSUNTO 1 (2)

Reijo Karhinen

Selvityshenkilö / Maatalouden kannattavuusselvitys 2019

Työelämäprofessori, Vuorineuvos

Maatalouden ajankohtainen kannattavuuskriisi

Näkemykseni tässä lausunnossa peilautuvat perimältään siihen perustuntemukseen, joka minulle muotoutui tehdessäni pääministeri Sipilän ja maa- ja metsätalousministeri Lepän toimeksiannosta maatalouden kannattavuusselvitystä. (Uusi alku – Maatalous on myös tulevaisuuden elinkeino / MMM julkaisuja 2019:3). Seison edelleen raportissani esittämieni näkemysten takana. Maataloutemme kannattavuutta voidaan oleellisesti parantaa. Monen asian on kuitenkin uudistuttava. Perustan uskoni muun ohessa siihen, että meillä on edelleen merkittävä määrä osaavia ja menestyviä maatilayrityksiä. Isoja ja pieniä. Akuutti kustannusten raju nousu iskee kaikkiin tiloihin, luonnollisesti pahiten niihin, joiden kannattavuuskriisi on laadultaan kroonista.

Akuutti kriisi paljastaa järjestelmämme todellisen haavoittuvuuden ja kestämättömyyden

Maatalouden todella heikon kannattavuustilanteen juurisyyt ovat järjestelmä- ja politiikkalähtöisiä. Alkutuotantoamme ratkaisevalla tavalla ohjaava vahvasti tukilähtöinen maatalouspolitiikkamme kohtaa tässä akuutissa kriisissä ikävimmällä mahdollisella tavalla markkinatalouden dynamiikan ohjaaman elintarviketeollisuuden ja kaupan. EU:hun liittymisen jälkeisen

ajan ruokajärjestelmän toimijat ovat tottuneet siihen, että ongelmien kohdatessa alkutuotannon, poliittiset päättäjät tulevat apuun. Alkutuottajien ohella tähän ovat tottuneet siis myös teollisuus ja kauppa. Sitä näytetään pitävän itsestään selvyytenä nytkin.

On yllättävää, miten silmät ummistetaan tämän valitun tukipolitiikan todella ikäviltä ja viime kädessä juuri tuottajiin itseensä karulla tavalla iskeviltä seuraamuksilta. Lyhyen aikavälin näennäisavulla lykätään ongelmia aina vaan eteenpäin. Valittu politiikka on passivoivaa, se ei kannusta maatiloja uudistumaan, se tukee ylituotantoa, se ei kannusta teollisuutta tuottajahintojen korotuksiin, se ei tunnista kannustavalla tavalla tilojaan aktiivisesti kehittäviä ja uudistavia, todellisia riskinottajia ja huoltovarmuudestamme pitkällä aikavälillä oikeasti vastuuta kantavia viljelijöitä.

On hyvin epäoikeudenmukaista, että maataloudelle tarkoitettu tuki pyrkii merkittäviltäkin osin valumaan suoraan sen läpi eri panostoimittajille, teollisuudelle ja kaupalle. Nyt, samanaikaisesti kun maatalous on yhdessä pahimmista kannattavuuskriiseistään, ruokaketjun muut osat raportoivat hyviä, jopa erinomaisia tuloksia. Järjestelmä on oikeasti rikki.

On itsestään selvää, että lähestymme hetkeä, jolloin vuosikymmenien ajan kasautuneita ongelmia ei enää voida lykätä eteenpäin. Tarvitsemme hallitun sopeutusohjelman. Ongelmien juurisyyn ollessa järjestelmässä, edessä olevien ja rakenteisiin saakka menevien ikävien ratkaisujen maksattaminen tuottajilla ei ole oikeudenmukaista. Koko globaali ruokajärjestelmä on isossa murroksessa. Ekologinen jälleenrakennus haastaa maataloutta uudistumaan - jopa radikaalisti. Kuluttajien ruokailutottumukset tulevat muuttumaan. Maataloutta ohjaavien päättäjien velvollisuus on ohjata koko ruokajärjestelmää tulevaisuuskestävälle pohjalle etupainotteisesti ja totuutta silmiin katsoen.

Ruokajärjestelmämme on kokonaisuus – heikoin lenkki määrittää lopputuloksen

Ruokajärjestelmämme on kokonaisuus. Ei ole toista ilman toista. Voimakkaassa toimintaympäristön muutoksessa ruokajärjestelmän eri osa-alueet ovat kehittäneet toimintaansa eri tahtiin. Kauppa on lukenut ympäröivää muutosta parhaiten. Se on uudistunut strategisesti onnistuneesti. Samalla siitä on kehittynyt neuvotteluvoimaltaan ylivoimainen toimija. Tätä vahvaa neuvotteluvoimaansa se näyttää käyttävän hyväkseen

niin kuin tuollaista asemaa pahimmillaan markkinataloudessa yleensä hyödynnetään. Elintarviketeollisuutemme ei keskimäärin ole pysynyt mukana toimintaympäristön nopean muutoksen edellyttämässä tahdissa ja vähiten juuri suhteessa kauppaan. Rakenteelliset ja hinnoitteluvoimaa lisäävät uudistumiset eivät ole olleet teollisuudessamme selvästikään riittäviä. Alkutuotannossa tilojen kirjo on valtava. On tiloja, jotka investoivat, innovoivat ja kehittyvät. Siis niitä, joiden varassa yli ajan huoltovarmuutemme on ja joihin tämä kustannuskriisi iskee voimakkaimmin ja sitten toisessa äärilaidassa niitä tiloja, jotka eivät enää investoi uudistumiseen tai joille maatilayrittäjyys on sivutoimi, osalle jopa vain harrastus. Kaikki nämä kuitenkin menevät julkisessa keskustelussa käsitteen maatila alle.

Vallitsevassa tilanteessa on ymmärrettävää arvostella erinomaista tulosta tekevää kauppaa. Tähän kritiikkiin kauppa antaa omalla toiminnallaan aiheen, joskin näissä syyllistävissä puheenvuoroissa mukana voi olla osin populistisiakin piirteitä. Vaikuttavuuden näkökulmasta on vaarallista rakentaa väärää mielikuvaa eri toimijoiden rooleista. Tuottajahinnoista päättää teollisuus. Tuottajahinnat voivat nousta vain sille tasolle, mihin teollisuuden maksukyky ja hinnoitteluvoima riittävät. Jos markkinatalouden toimijalta ei löydy markkinoiden edellyttämää kilpailuvoimaa niin kotimaan kuin ulkomaisilla markkinoilla, ollaan mitä suurimmassa määrin perimmäisten strategisten kysymysten äärellä.

Markkinatalouden näkökulmasta tuottajiemme aseman pitäisi olla poikkeuksellisen vahvan. Keskeinen elintarviketeollisuutemme on tuottajiemme omistamaa, heillä on hallussa keskeisten yhtiöiden äänivalta. Tällaisessa tilanteessa omistajien strateginen tahto ja ylipäänsä omistajaohjauksen onnistuneisuus nousee väkisten askarruttavana kysymyksenä pöytään. Tilanne on hyvin kiusallinen, kun vaihtoehtona pohditaan yhteiskunnan yhä uudelleen mukaantuloa kriisin ratkaisijaksi.

Elintarvikeviennissämme alisuoriutuminen kertoo karun totuuden kokonaiskuvasta

Suhteutettuna joko asukaslukuun tai BKT:hen Suomi sijoittuu elintarvikeviennillään EU:n viimeiseksi. Olemme todella oudossa seurassa. Samanaikaisesti pidämme aivan perustellusti suomalaista ruokaa puhtaana, turvallisena ja vastuullisesti tuotettuna. Tältä perustalta pitää pystyä parempaan. Tämän selkeän ja jopa hävettävän alisuoriutumisen taustalta löytyy jälleen tukivetoinen ja passivoiva järjestelmämme. Olemme laiminlyöneet kautta koko ketjun itsemme likoon laittamisen vaativilla

kansainvälisillä markkinoilla. Toki ensisijaisin vastuu hakea uusia markkinoita on elintarviketeollisuudella. Vientimarkkinat ovat vaativat. Oikotietä menestykseen ei ole. Mutta siitä juuri on kysymys laajemminkin koko ruokajärjestelmässämme ja ennen kaikkea alkutuotannossa ja teollisuudessa. Osaamiseen ja toimintaympäristön muutoksen oikeaan lukemiseen on panostettava.

Kestävää perustetta sille, että olemme elintarvikeviennissämme EU:n surkein suoriutuja ei ole. On oikeasti peiliin katsomisen paikka. Positiivista on samalla se, että meillä on vara parantaa merkittävästi. Ruokataseemme on yli 3 miljardia euroa alijäämäinen.

Elintarvikeviennin arvo suhteutettuna BKT:hen EU jäsenmaittain vuonna 2020*

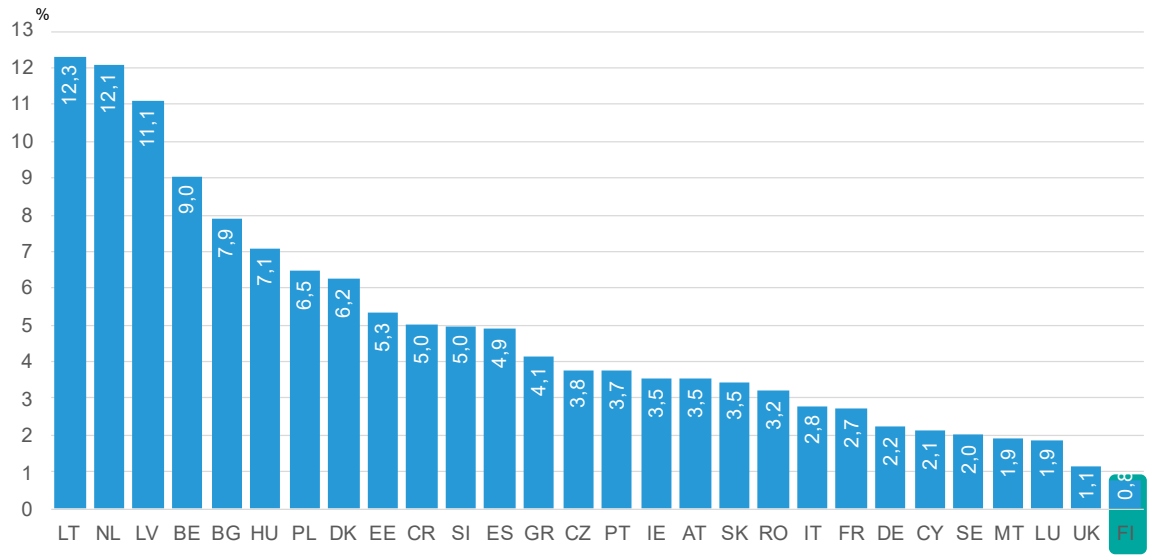

Lähde: omat laskelmat Eurostatin Comextja [nama_10_gdp] tietokantoja käyttäen. *UK v. 2019. GDP at market prices, current prices, 2000.

Csaba Jansik, Luke

Tästäkin kriisistä selvitään – on aika löytää kestävämmät ratkaisut

1. Ruokajärjestelmän roolijaon mukaan elintarviketeollisuuden on löydettävä pikaisesti ratkaisut, joilla tuottajille kompensoidaan kustannusten nousut täysimääräisesti korkeampina tuottajahintoina. Tämä on ainoa kestävä ja selkeän luonteva etenemispolku.

Erinomaista tulosta tekevän ja vastuullisuus -teemaa vahvasti esillä pitävän kaupan päätettäväksi jää se, miten nämä kustannusnousut viedään mahdollisesti kuluttajahintoihin vai ovatko he valmiita tinkimään tulostasostaan.

2. Tuetaan tilanpidosta luopumaan joutuvia sekä taloudellisesti että henkisesti

   Hyväksytään se tosiasia, että kaikki tilat eivät tule selviytymään raskaan velkataakan alla tästä kriisistä. Luodaan muutenkin ilmapiiriä, jossa ylipääsemättömien taloudellisten vaikeuksien kohdattua tai muutoin jaksamisen hiipuessa tilastaan voi luopua kunniallisesti.

   Ollaan valmiita tukemaan tällaista maataloutemme rakenteellistakin uudistumista tukevaa toimintaa myös yhteiskunnan varoin esimerkiksi siten, että tilanpidon lopettamaan joutuva, taloudellisessa ahdingossa oleva maatilayrittäjä voisi saada kertaluontoisen luopumiskorvauksen, jos hän samalla myy tai vuokraa peltonsa aidolle aktiiviselle ja muutoinkin jatkamiskelpoiselle viljelijälle.

   Tiedostetaan se, että varsinkin pakkoraossa tilansa lopettavat viljelijät tarvitsevat myös henkistä tukea eri muodoissaan. Yhteiskunnan tehtävä on huolehtia tästä tuesta tarvittavassa laajuudessa.

3. Muilta osin ja erityisesti tarkasteltaessa maataloutemme pitkän aikavälin kannattavuuden parantamista viittaan ”Uusi alku” raporttiini. Sen sisältämät perusviestit ja toimenpide-ehdotukset soveltuvat edelleen toimeenpantaviksi.

   Samalla korostan erityisesti jo raportissanikin esille nostamieni kehittyvien ja menestyvien tilojen huomioimista maatalouspolitiikassamme ja muutoinkin. Tilakoosta riippumatta. Nostettaessa huoltovarmuus -kortti keskusteluun tässäkin akuutissa kriisissä meidän on oltava rehellisiä ja vastuullisia itselle ja kuulijoille. Jos näiden parhaiden tilojemme kantokyky tai motivaatio alkaa rakoilla, vasta sitten huoltovarmuutemme on oikeasti vaarassa.

   On tärkeää, että kehitämme toimintakulttuuriamme määrätietoisesti siihen suuntaan, että niin neuvonnassa kuin sukupolvenvaihdoksissa ja myös muissa investointikohteissa määritellään tavoitteellinen toiminnan taso menestyvien tilojen kautta. Esimerkiksi vaikka kunkin tuotantosuunnan parhaan neljänneksen mukaan. Emme saa väheksyä

osaamisen merkitystä. On aika unohtaa viljelijöiden kasvattaminen vain tuottajiksi. Tarvitsemme osaavia yrittäjiä.

4. Panostetaan realistisen tulevaisuudenkuvan rakentamiseen ja viestintään

   Koko globaali ruokajärjestelmä on historiallisen voimakkaassa murroksessa. Ekologinen jälleenrakennus – ilmastonmuutos ja luontokato – tulee vaikuttamaan tulevaisuuden ruoantuotantoon erittäin merkittävällä tavalla. Näin tapahtuu, halusimme tai emme. Perinteiset toimintamallit tulevat haastetuksi. Paljon tulee tapahtumaan jo seuraavan 10 vuoden aikana. Samaan aikaan tiedämme, että maatalouden investoinnit ovat takaisinmaksuajaltaan pitkiä. Investointia tänään harkitsevan viljelijän on saatava oikeaa ja realistista informaatiota siitä millaisessa toimintaympäristössä ruokajärjestelmämme toimii, vaikka vuonna 2030.

   Eurojen sijaan arvokkainta tukea maataloutemme pitkän aikavälin kehittämiselle ajassamme on se, että yhteiskunnallisessa keskustelussamme ja maatalouspolitiikkamme linjauksissa erityisesti keskitymme kuvaamaan ruoantuotannon tulevaisuutta realistisesti ja rehellisesti sekä erilaiset skenaariot avoimesti läpivalaisten.